

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد **M.A**

رشته:

برنامه ریزی درسی

عنوان :

بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی
در کتب علوم انسانی
سال سوم دوره متوسطه

استاد راهنما:

دکتر حجت اله فانی

استاد مشاور:

دکتر عباس قلتاش

پژوهشگر:

سیدعلی حسینی

تابستان ۹۰

Summer: 2011

تقدیم :

تقدیم بہ امام عصر صاحب الزمان (عج)، آنکہ جہان در انتظار شگفتن لحظہ ما بہ زیر
قدم مبارک اوست۔

تقدیم بہ روح پاک پدرم کہ توانش رفت تا من بہ جایی برسم۔
تقدیم بہ مادہ صبورم و ہمسرو فرزندم کہ در طول تحصیل با تحمل مشکلات مرارین منت
خویش ساختند۔

آنانی کہ ستارہ یادشان در آسمان دلم نور افشانی می کند و تجسمی زیبا از خاطرہ ہی بہار را در کلبہ
ہی قلبان بہ یادگاری گذراند۔

پاسکزاری:

خدایا!

خدایا، من، توفیق تلاش در سگت، صبر و ناامیدی، رفتن بی همراه، خوبی بی نمود، جهاد بی سلاح، کار بی پاداش، فدکاری در سکوت، دین بی دنیا، مذهب بی عوام، عظمت بی نام، خدمت بی نان، ایمان بی ریا، کتسخی بی نامی، مناعت بی غرور، عشق بی هوس، تنهایی در انبوه جمعیت و دوست داشتن بی آنکه دوست بدانند روزی کن.

بعد از حمد و سپاس پروردگار از زحمات استادان ارجمند و بزرگوارم جناب آقایان دکتر حجت‌الہ فانی و دکتر عباس قلناش که رہنمایی این اثر را بزرگوارانه پذیرفتند و با صبر و تحمل این حقیر را رہنمایی نمودند، کمال تشکر را دارم. از اساتید خوب دوره کارشناسی ارشد جناب دکتر صالحی، جناب دکتر اوجی نژاد، جناب دکتر قاسمی، سرکار خانم دکتر فلاحی، سرکار خانم دکتر فتاحی و سرکار خانم دکتر غیاثی، سرکار خانم دکتر امیریان زاده نیز کمال تشکر را دارم.

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

نام و نام خانوادگی دانشجو : سید علی حسینی در تاریخ : ۹۰/۵/۲۰

رشته : برنامه ریزی درسی

از پایان نامه خود با عنوان :

بررسی میزان توجه به مؤلفه های تربیت اخلاقی در کتب علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه

با درجه بسیار خوب و نمره ۱۷/۷۵ دفاع نموده است.

نام و نام خانوادگی اعضاء هیأت داورى سمت امضاء

اعضای هیأت داورى

۱- دکتر حجت اله فانی

استاد راهنما

۲- دکتر عباس قلتاش

استاد مشاور

۳- دکتر پروین غیاثی

استاد داور داخلی

۴- دکتر مژگان امیریان زاده

استاد داور خارجی

مراتب فوق مورد تأیید است. مدیر/ معاونت

پژوهشی

مهر و امضاء

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در برنامه درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه ایران انجام شد روش تحقیق توصیفی و تحلیل محتوا بوده است. جامعه آماری پژوهش برنامه درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه بوده که برنامه درسی (دین و زندگی، روانشناسی، ادبیات فارسی، فلسفه، منطق، جامعه شناسی) به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفت که ابزار پژوهش سیاهه تحلیل اهداف مصوب علوم انسانی، سیاهه تحلیل محتوای کتب درسی علوم انسانی بود که پس از مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهش تدوین شدند. روایی ابزارها با استفاده از دیده گاه اساتید علوم انسانی و تربیتی برآورده گردیده است پایایی ابزار به میزان ۰/۷۸ صدم برآورده شده واحد تحلیل کلمات مندرج در متن عناصر برنامه درسی (اهداف، محتوای کتب) بود. مهم ترین نتایج پژوهش عبارت بود از: در

برنامه درسی دین و زندگی به میزان ۰/۹۷ درصد به مولفه های تربیت اخلاقی و در برنامه درسی روانشناسی ۰/۰۴ درصد و در برنامه درسی ادبیات فارسی ۰/۱۴ درصد ، برنامه درسی منطق ۰/۰۹ درصد برنامه درسی فلسفه ۰/۴۲ درصد ، جامعه شناسی به میزان ۰/۰۶ درصد توجه شده است از میان ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی آموزش تربیت اخلاقی در برنامه های درسی مورد تحلیل به بعد شناختی بیشترین توجه شده است. کلید واژگان: تربیت اخلاقی، برنامه درسی علوم انسانی، دوره متوسطه.

صفحه	عنوان
۱	چکیده
	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	مقدمه
۴	بیان مسأله
۷	اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۰	اهداف تحقیق
۱۰	سئولات پژوهشی
۱۱	تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها
	فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق
۱۳	مقدمه
۱۴	الف) مبانی نظری (پیشینه نظری پژوهش)
۱۴	سیر تاریخی تربیت - تربیت اخلاقی
۱۶	آموزش و پرورش دوره متوسطه
۲۰	هدف نگرشی درس روانشناسی
۲۰	هدفهای کلی درس جامعه شناسی
۲۱	هدف های کلی درس دین و زندگی
۲۱	معنای لغوی تربیت
۲۲	معنای اصطلاحی تربیت
۲۳	تربیت از نظر فلاسفه و علمای اخلاق
۲۳	تربیت از نظر روانشناسان
۲۳	تربیت از نظر جامعه شناسان
۲۴	تربیت از نظر اسلام
۲۵	معنای لغوی اخلاق
۲۵	معنای اصطلاحی اخلاق
۲۶	موضوع علم اخلاق
۲۶	اهمیت علم اخلاق
۲۷	هدف علم اخلاق و اهمیت تربیت اخلاقی
۲۷	مروری بر دیدگاه های مرتبط به اخلاق
۲۸	دیدگاه فیلسوفان غیر مسلمان
۳۰	دیدگاه فیلسوفان مسلمان
۳۱	تربیت اخلاقی
۳۲	مولفه های تربیت اخلاقی
۳۲	تقوا
۳۴	محبت
۳۴	کرامت
۳۵	معاشرت با دیگران
۳۶	صبر
۳۷	حیا
۳۸	زهد
۳۹	عدل و انصاف
۴۰	عزت
۴۱	خدمت رسانی

۴۱	عفت
۴۲	رازداری
۴۳	صداقت
۴۴	قناعت
۴۴	پرهیزکاری
۴۴	معرفت
۴۵	بصیرت
۴۵	سعادت
۴۶	فروتنی
۴۷	وفای به عهد
۴۹	تربیت اخلاقی از نظر قرآن
۴۹	اهمیت بحث های اخلاقی
۵۱	تربیت اخلاقی از منظر نهج البلاغه
۵۳	مقایسه تربیت اخلاقی با تربیت سرمایه داری
۵۵	مقایسه تربیت اخلاقی با تربیت سکولار
۵۷	پیشینه پژوهش
۵۷	پیشینه پژوهش در داخل کشور
۶۲	جمع بندی فصل دوم
	فصل سوم : روش شناسی پژوهش
۶۳	مقدمه
۶۳	روش پژوهش
۶۴	جامعه و نمونه آماری پژوهش
۶۴	ابزار گردآوری اطلاعات
۶۴	روایی و پایایی اطلاعات
۶۵	روش تحلیل داده ها
	فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته ها
۶۶	مقدمه
۶۶	تحلیل محتوای اهداف مصوب برنامه علوم اساسی دوره متوسطه ایران
۶۷	تحلیل اهداف در حیطه شناختی
۶۹	تحلیل اهداف در حیطه عاطفی
۷۱	تحلیل اهداف در حیطه عملکردی
۷۲	تحلیل محتوای کتب درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه ایران
	بررسی میزان توجه به بعد شناختی آموزش
۷۷	تربیت اخلاقی در برنامه درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه
	بررسی میزان توجه به بعد عاطفی آموزش
۷۸	تربیت اخلاقی در برنامه درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه
	بررسی میزان توجه به بعد عملکردی آموزش
۷۹	تربیت اخلاقی در برنامه درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه
	میزان توجه به مولفه ای تربیت اخلاقی در

۸۰	کتاب درسي علوم انساني سال سوم دوره متوسطه
	فصل پنجم
۸۲	مقدمه
۸۲	خلاصه تحقيق
۸۳	نتيجه گيري
۸۶	محدوديت هاي پژوهش
۸۶	پيشنهاد هاي پژوهشي
۸۸	فهرست منابع و مأخذ
۹۲	سایت ها

فهرست جدا اول

صفحه	عنوان
۹۳	سیاهه مربوط به مولفه های تربیت اخلاقی
۹۴	سیاهه مربوط به مقایسه اهداف در حیطه شناختی
۹۵	سیاهه مربوط به مقایسه اعداد در حیطه عاطفی
۹۶	سیاهه مربوط به مقایسه اهداف در حیطه عملکردی
۹۷	سیاهه مربوط به توزیع مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب درسي علوم انساني سال سوم دوره متوسطه
۹۹	سیاهه مربوط به توزیع میزان توجه به بعد شناختی آموزش تربیت اخلاقی در برنامه درسي کتاب علوم انساني سال سوم دبیرستان
۹۹	سیاهه مربوط به توزیع میزان توجه به بعد عاطفی آموزش تربیت اخلاقی در برنامه درسي کتاب علوم انساني سال سوم دبیرستان
۹۹	سیاهه مربوط به توزیع میزان توجه به بعد عملکردی آموزش تربیت اخلاقی در برنامه درسي کتاب علوم انساني سال سوم دبیرستان
۱۰۰	سیاهه مربوط به میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در برنامه درسي علوم انساني سال سوم دوره متوسطه

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

یکی از مسایل مهم که تعلیم و تربیت معاصر با آن رو به رو است، مسأله ی تربیت اخلاقی است. از عصر جدید به بعد در اثر تحولاتی که در این زمینه ایجاد شده است منشأ اخلاق را با توجه به این ملاک

تعیین می کنند که "انسان محور همه چیز است". در عصر روشن گری، تربیت اخلاقی صرفاً بر پایه‌ی عقلانی قرار داشت؟ و فلاسفه‌ی این عصر کوشیدند که ویژگی اساسی تربیت اخلاقی را که دارای ماهیتی تعیین کننده در وصول به غایت حقیقی انسان است، را رد کنند. نتیجه‌ی این نظریات اخلاقی یا بر اخلاق سودگرا استوار بود یا بر اخلاق وظیفه گرا. رویکردهای جدیدتر (به خصوص پست مدرنیسم) بیشتر بر جنبه های عاطفی و زبان شناسی و خروج فاعل شناسی تأکید می کنند. در این رویکرد ها، بنیان های ثابت و همگانی اخلاق وجود ندارد. ملاک های تربیت اخلاقی متناسب با علایق، شرایط متعدد و متنوع ارزیابی می شوند و اخلاق امری محلی و خاص پنداشته می شود. نتایج این رویکردهای اخلاقی باعث شد که انسان امروز فراموش کند که کیست و در نتیجه به سمت نیروهای استدلالی روی آورد که این نیروها هم، مبتنی بر داده های حسی اند. انحطاط علوم انسانی، به خصوص تعلیم و تربیت، معلول این است که انسان شناخت بی واسطه‌ی خود با خدا را از دست داده و به شناخت سطحی روی آورده و این شناخت با ظهور پست مدرنیسم شدت گرفته است. با این که پست مدرنیسم بر علیه مدرنیسم شوریده و برای اصلاح آن آمده است، خودش نشان گر یک سیر نزولی در علوم انسانی و به خصوص اخلاق است. (موحد و همکاران، ۱۳۸۷)

مقوله تربیت از ابتدایی ترین و اساسی ترین نیازهای زندگی بشری است و نه تنها تربیت لازمه جدایی ناپذیر زندگی بوده و بلکه زندگی، از گهواره تا گوروش جلوه‌ای از آن است. انسانها تنها در پرتو تربیت صحیح است که به عنوان موجودی هدفمند و اندیشه ورز به اهداف و آرمانهای خود دست یافته و قله رفیع سعادت مطلوب خویش را فتح می نماید.

اخلاق و تربیت اخلاقی به دلیل نقش مهمی که در سرنوشت انسان و جامعه دارد، از دیرباز مورد توجه اندیشمندان بشری و پیشوایان دینی بوده است. قسمت اعظم آموزه های دینی یهود، مسیحیت، اسلام و دیگر ادیان را اخلاقیات و قسمت بیشتر فعالیت های اولیای دین های مختلف را تربیت اخلاقی تشکیل می دهد. تجربه بشری نشان داده است که انسان، خواه متدین به دینی آسمانی باشد یا نباشد، هیچگاه حتی در دوره مدرن و پست مدرن، هم بی نیاز از تربیت اخلاقی نیست. در دوران رنسانس و پس از آن، در کشور های غربی به دنبال پیشرفت هایی که در زمینه علوم تجربی به دست آمد، به تدریج توجه به آموزه های اخلاقی و به دنبال آن توجه به تربیت اخلاقی، کم رنگ و حتی در مواردی نیز با اخلاق و فضایل اخلاقی مبارزه شد. اما اخیراً به سبب آسیب های جدی ای که از این ناحیه به سلامت جامعه و افراد وارد شده است، توجه به اخلاق و فضایل اخلاقی و به دنبال آن توجه به تربیت اخلاقی، افزایش چشمگیری پیدا کرده است. (داودی،

تعلیم و تربیت آدمی کاری پر ارج و در عین حال وقتگیر است و نتایج قطعی و نهائی آن نسبتاً دیر آشکار می شود. ارجمندی آن از آن جهت است که آدمیت آدمیزاده به چگونگی تربیتش بستگی دارد: اگر در شرایط مناسبی پرورش یابد، به خیل نیکان می پیوندد؛ و اگر تربیت وی مورد غفلت واقع شود، چه بسا که از حد حیوان نیز فروتر می رود. وقتگیری آن زائیده این واقعیت است که آدمیزاد یا مورد تربیت، موجودی بالقوه است و در آغاز زندگی جز به صورت، آدمی نیست؛ و نه تنها زمان نسبتاً دراز طول می کشد تا در پرتو تدابیر تربیتی مناسب آدمی خو شود، بلکه آمادگی وی برای قبول لوازم آدمیت نیز امری تدریجی است و تحقق آدمیتش در هر مرحله، در گرو تحقق نسبی آن در مراحل قبل می باشد (شکوهی، ۱۳۷۴)

« تربیت اخلاقی » واژه ای مرکب از تربیت و اخلاق است. از این رو سروکار با دو علم تربیت و اخلاق دارد. بدین بیان که برای تحقق تربیت اخلاقی دو دانش مذکور به مدد هم می آید، البته سهم این دو دانش یکسان نیست و می توان گفت که اخلاق نقش اصلی را بازی می کند و تربیت در خدمت آن و ابزاری مهم برای تحقق بخشیدن به محتوای اخلاق است. از سوی دیگر چون تربیت از فرآورده های علوم تربیتی بهره می گیرد و در پرتو یافته های این علوم رسالت خود را ایفا می کند بطور غیر مستقیم پای این علوم نیز در تربیت اخلاقی به میان می آید و در این میان رشته هایی چون جامعه شناسی آموزش و پرورش، روانشناسی رشد و تربیتی، نقش برجسته تری دارند. (کاکوجویباری، ۱۳۸۸)

تربیت اخلاقی فرآیند زمینه سازی و به کار گیری شیوه هایی جهت شکوفا سازی، تقویت و ایجاد صفات، رفتارها و آداب اخلاقی و اصلاح و از بین بردن صفات، رفتارها و آداب غیر اخلاقی در خود انسان یا دیگری است. (کاکوجویباری، ۱۳۸۸)

فرآیند تعلیم و تربیت در جامعه ی بشری، به قدمت پیدایش خویش است که تاریخ مشخصی برای آن نمی توان ذکر کرد آنچه مسلم است آموزش به تعلیم و تربیت در هر جامعه و در هر زمان، مطابق با نیازها و ارزش های رایج در آن به طرق مختلف جریان داشته است.

نظام های آموزشی و فعالیت های حاکم بر آن با توجه به پیشرفت جوامع، همواره دستخوش تغییر و تحول است. در جوامع پیشرفته، سرعت تحول نظام های آموزشی آنچنان سریع است که هر چند سالی یک بار در ساختار نظام آموزشی دگرگونی کلی ایجاد می شود. این تحول به حدی است که گاهی کسانی سخن از جامعه مدرسه به میان می آورند. به همین دلیل در دنیای امروز، با توجه به پیشرفت سریع علوم و تکنولوژی، نه می توان به آن دانش موجود دست یافت و نه می توان هر شخصی را با هر خصوصیتی به کار معلمی واداشت. با پیشرفت علوم و فنون پیچیده شدن جوامع، نیاز های فردی و اجتماعی نیز پیچیده می شوند. ارضای نیاز های پیچیده در سایه روش های آموزشی پیچیده امکان پذیر است به این سبب وظیفه و

مسئولیت معلم امروز نسبت به گذشته سنگین تر و پیچیده تر شده است. برای موفقیت در کار معلمی، ایمان به رسالت معلم و عشق ورزیدن به شاگردان مهم است. شخصیت معلم از دیگر ویژگی های است که در فرآیند آموزش نقش به سزایی دارد. معلمی که از شخصیت مطلوبی برخوردار نباشد هرگز نمی تواند در میدان آموزش موفق باشد. (کارگر، ۱۳۸۵)

نظام تربیتی همواره رو به سوی اهداف معین سیر می کند و سیاست گذاری ها و برنامه ریزی های آن در راستای دستیابی به اهداف مشخصی صورت می گیرد در عین حال پیچیدگی فرآیند تربیت و ارتباط تنگاتنگ آن در زمینه های فرهنگی - اجتماعی باعث تأثیر پذیری این فرآیند به افراد جامعه خواهد شد و از سوی دیگر تعامل مولفه های گوناگون مطرح در فضای جامعه انسانی، استقلال نظام تربیتی را مورد تردید قرار داده و آن را به صورت نظام باز تحت تأثیر شرایط محیطی و انسانی باز تعریف می کند که این مجموعه مولفه های تأثیر گذار بر فرآیند تربیت که در عین اهمیت، به دلیل عدم در طرح سیاست گذاری رسمی در لایه ای پنهان برنامه درسی تأثیر می گذارد (اسکندری، ۱۳۸۴)

بیان مساله

پرورش فضایل اخلاقی یکی از مهمترین اهداف والای رسالت پیامبران خدا بوده است تا انسان در مسیر کمال، یعنی علت غایی آفرینش قرار گیرد و پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) با اشاره به فلسفه بعثت خویش در حدیث معروف «انما بعثت الا تتمم مکارم الاخلاق» بدان تصریح فرموده اند (المجمع البیان؛ ج ۱۰، ص ۳۳۳).

تربیت اخلاقی فعالیتی است که باید از دو نوع مطالعه نظری به دست آید و حاصل آن در عمل به کار گرفته شود، از یک سو مفهوم اخلاق، قلمرو فلسفه از لحاظ سنتی، هدف تربیت اخلاقی به شدت بر شناخت و آگاهی از فرد و اخلاق مبتنی خواهد بود. از سوی دیگر، مباحث مربوط به طبیعت و تحول انسان در روان شناسی مشخص می کند که چگونه انسان می تواند فاعل اخلاقی شود و مطابق با معیارهای معین فلسفه اخلاق بیندیشد و عمل کند، بالاخره تربیت کاری است که این داده های نظری را به حیطه عمل می کشاند و برنامه، روش و شیوه ها را تعیین کرده، ارتباط آن را با عوامل رشد اخلاقی مطلوب مورد بررسی قرار می دهد. (فردریک الرود، به نقل از بهشتی، ۱۳۸۷)

از سوی دیگر، جالب است بدانیم بسیاری از صاحب نظران تعلیم و تربیت اسلامی کمتر واژه تربیت را بکار برده اند و به جای آن از واژگان تعلیم، تربیت، تهذیب، تزکیه، تخلق به اخلاق، تادیب، ریاضت، تدبیر سیاست و... بهره برده اند و این بدان جهت است که واژگان تربیت به معنای آموزش و پرورش متربی و به معنای برانگیختن و فراهم آوردن موجبات شکوفایی و رشد تمامی توانایی و شئون وجودی آدمی، در

گذشته اصلا مصطلح نبوده و اخلاق و تربیت را آن چنان در هم تنیده می دانستند که تربیت بدون اخلاق را غیر قابل تحقق می دانستند و با این که باور پرتوافکنی اخلاق امری ناصواب و بی سرانجام است؛ اما امروزه، جداانگاری فرایند اخلاق و تربیت امکان پذیر است. حال برای تبیین بیشتر تفاوت های این دو فرایند و رابطه آنها، حوزه و قلمرو این دو فرایند را بررسی می کنیم:

- تربیت فرایندی بسیار گسترده است و گستره آن به تمامی ابعاد، توانایی ها، قابلیت ها و به همه شیون وجودی آدمی گسترانده شده و تمامی زمینه های وجود آدمی را در می گیرد اما فرایند اخلاق یکی از حیطه ها و ساحت های تربیت به شمار می آید. از این رو می توان گفت تربیت اقسام فراوانی دارد و از آن جمله: تربیت بدنی، تربیت عقلانی، تربیت دینی، تربیت اخلاقی، تربیت جنسی، تربیت عاطفی، تربیت عاطفی تربیت عرفانی، تربیت مدنی، تربیت اجتماعی و ... استاد مطهری در این باره می نویسد: تربیت پرورش دادن و به فعلیت رساندن تمامی استعدادها و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آن هاست تا از این طریق مرتبی به حد اخلاقی کمال برسد. (مطهری، به نقل از بهشتی، ۱۳۸۸) و به تعبیر یکی از نویسندگان غربی، تربیت در زمینه جسم و جان و روان انسان است و تمامی زمینه های وجود او را در بر می گیرد. (حجتی، به نقل از بهشتی، ۱۳۸۷)

- به گفته برخی از صاحب نظران، تعلیم و تربیت طی قرون متمادی تنها بر ملاحظات فلسفی و اخلاقی مبتنی بوده، امروزه نیز به رغم تسلط دانش بشر در زمینه های زیست شناسی، جامعه شناسی و روانشناسی بر تعلیم و تربیت، باز این نکته آشکارتر شده که علم و دستاورهای فنی آن نه تنها کافی نیست بلکه همچنان باید ملاحظات اخلاقی و فلسفی مهم اصلی را در تعلیم و تربیت برعهده داشت باشد زیرا بررسی اهداف و غایات تربیت نه در صلاحیت علم و نه در حد تکنیک بلکه فقط در صلاحیت فلسفه و اخلاق است. (شکوهی، به نقل از بهشتی، ۱۳۸۷)

- فرآیند تربیت با تمامی رفتار آدمی در همه ساحت ها و زمینه ها و با تمام اقسام و انواع آن خواه صبغه ارزشی داشته باشد و یا نه ارتباط وثیق و عمیق دارد. در صورتی که فرایند اخلاق با رفتار آگاهانه ای که از سر علم و عمد و انتخاب و گزینش انجام می پذیرد و صبغه ارزشی دارد و نیز با ملکات و صفات پایداری که تکرار آن رفتار ویژه موجب پیدایش آنها شده است. عالمان اخلاق فعل اخلاقی را در برابر فعل طبیعی قرار داده اند و گفته اند فعل اخلاقی از حدود کارهای طبیعی و عادی خارج است و با آنها تفاوت دارد و کار تربیتی و فرایند تربیت علاوه بر فعل اخلاقی، فعل طبیعی و رفتار عادی را نیز زیر پوشش دارد. مقصود از فعل طبیعی آن احساس گرسنگی و خواب و استراحت را در پی خستگی و نیز فعالیت های روز مره زندگی، پیداست در این کارها آدمی با حیوان مشترک است و کارها و نیز اندیشه ها و صفات و میل های

مربوطه به این منظور جلب نفع مادی و دفع زیان مادی انجام می گیرند. به عبارت دیگر ریشه این افعال سود جویی مادی است و فرایند تربیت این رفتارهای عادی و طبیعی و نیز رفتار اخلاقی و صفات اندیشه های مربوط به آن مختص عالم انسانی و قابل ستایش و نکوهش و ریشه آن فضیلت جویی فطری است. (ریچارد پایکین، به نقل از بهشتی، ۱۳۸۷)

روش قرآن و به تبع آن، احادیث؛ اخلاق و تربیت را بر ایمان به مبدا و معاد و آمیختن آن با آداب و وظایف عبادی و تسلیم در برابر آفریدگار جهان مبتنی می سازد؛ زیرا تا انسان به مرحله تسلیم و تعبد نرسد و نقش فضایل اخلاقی را در سعادت خود باور نکند و برای او سخن گفتن از اخلاق و تربیت مفهومی نخواهد داشت. نظام تربیتی اسلام، ایمان و تعبد و تجربه و عمل را در جهت شکل گیری شخصیت اخلاقی فرد به خدمت می گیرد و با تهذیب نفوس، زمینه تحقق «ملکه اخلاقی» را فراهم می سازد و به همین دلیل تزکیه نفس نقش عمده ای را در انسان سازی ایفا می کند؛ چنانچه آیه کریمه می فرماید: «یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه» (۱. سوره ی جمعه، آیه ۲)

بنابراین، تعلیم و تربیت اخلاقی، به چیزی اطلاق می شود که به طور آگاهانه یا نا آگاهانه، برای کمک به جوانان جهت تفکر پیرامون درست و نادرست امور و جهت تقویت تمایل جوانان به طرف خوب بودن اجتماعی و کمک به آنها جهت رفتار به روش آموزشی انجام شود، آنچه را که مدرسه (جهت تربیت اخلاقی) به طور آگاهانه انجام می دهد، به یادگیری های برنامه ریزی شده و هدفمند و عامدانه در برنامه های درسی اشاره دارد. این فعالیت آگاهانه، به برنامه درسی رسمی، که خود شامل موضوع درسی، محتوی و مهارت های خاص و نگرش هایی است که از قبل در نظر گرفته شده است. (سجادی، ۱۳۸۲)

مقطع آموزشی متوسطه از حساسترین دوره های زندگی دانش آموزان به شمار می رود. اوج بحرانهای روحی و روانی بدلیل پدیده بلوغ در این دوران تشدید می شود حس استقلال، شوق پیوستن به گروه، کاهش نیاز به حمایت های خانواده، عدم توجه به قانونهای موضوعه جامعه و ۰۰۰ در این سنین نمود پیدامی کنند و در صورتیکه نظام آموزش و پرورش برنامه ویژه ای برای هدایت استعداد های دانش آموزان در مسیر صحیح زندگی نداشته باشد، یقیناً با مشکلاتی جدی مواجه خواهد شد. عواملی همچون اعتیاد، بزهکاری و قانون گریزی معلول عدم توجه به نیاز عاطفی و اجتماعی و اخلاقی دانش آموزان در این سنین می باشد متأسفانه در نظام آموزش و پرورش بیشتر به آماده سازی دانش آموزان برای ورود به دانشگاه تاکید می گردد. گویا دانشگاه آخرین مقصد برای دانش آموز و بعبارتی آرزوهای یک ایرانی در دانشگاه محقق می شود. این امر باعث گردیده است که تنها به جنبه آموزشی توجه گردد و جنبه تربیتی و پرورشی آنها نادیده یا بی اهمیت

انگاشته شود. در صورتی که بتوان با گنجاندن برنامه های ویژه تربیتی در برنامه درسی مدارس زمینه استقلال شخصی، اعتماد به نفس، نحوه تعامل با افراد جامعه را در دانش آموزان این مقطع سنی نهادینه کنیم مطمئناً قدم بزرگی را در تربیت اخلاقی آنها برداشته ایم.

نظر به اینکه انسان و جامعه انسانی برای زندگی فردی و اجتماعی خویش باید به صورتی تربیت شود که به کمال مطلوب دست یابد، یقیناً در این راستا نیاز به راهنما و مربی شایسته آگاه دارد، تا او را به روشی صحیح به صراط مستقیم هدایت کند. از سوی دیگر در شیوه های متنوع تعلیم و تربیت، آن شیوه ای که دارای الگو است، نسبت به شیوه هایی که بدون الگو بوده و به صورت تئوری صرف می باشد، مؤثرتر است و از کارایی بالاتری برخوردار می باشد. بدین جهت پروردگار عالمیان که بهترین مربی و هدایتگر انسانهاست از دهها نوع شیوع تعلیمی و تربیتی که در قرآن به کار گرفته، یکی از شیوه ها را به صورت ارائه الگو قرار داده است که این موضوع در بیان زندگانی پیامبران الهی و در سوره های مختلف قرآن، کاملاً مشهود و مبین است. بر این مبنا بیان داستان زندگی پیامبران نیز یکی از روشهای تربیتی می باشد، تا انسانها از این طریق، با اندیشیدن در آیات الهی و الگو پذیری از زندگی آنها (پیامبران) تربیت صحیح خود بپردازند.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت آموزش و تربیت اخلاقی در مدارس این است که دست اندرکاران دست به دست هم دهند و امکانات مطلوب یادگیری و زمینه های شکوفایی استعداد های فراگیران در حوزه های دینی و اخلاقی را فراهم سازند. با توجه به آنچه گذشت توجه به کیفیت و چگونگی تدریس معلمان امری بسیار مهم است لازمه این کار داشتن اطلاعات مفید در خصوص میزان آشنایی دبیران با روش های تدریس و چگونگی بکار گیری آنهاست بنا به ضرورت و اهمیت این موضوع در کارآیی هر چه بیشتر آموزش و پرورش ایران این پژوهش بر آن است به بررسی راهها و روشهای موثر در تربیت دینی و اخلاقی دانش آموزان بپردازد.

هدف آموزش و پرورش، شکوفا سازی استعداد های شاگردان است بدون آشنایی معلم با اصول و مبانی و هدفهای آموزش و پرورش، ویژگیهای شاگردان و نیازهای آنان، روش های تدریس و سایر مهارتهای آموزشی هرگز امکان نیل به هدف وجود ندارد.

بدین سبب، امروزه در کشورهای غربی تربیت اخلاقی از موضوعاتی است که بسیار مورد توجه محققان و اساتید دانشگاه و نیز مربیان و مدارس قرار گرفته و تحقیقات متعدد و متنوعی در این زمینه صورت گرفته و می گیرد. در فرهنگ اسلامی نیز آثار متعددی در اخلاق و تربیت اخلاقی توسط دانشمندان قدیم و معاصر به رشته تحریر درآمده و تحقیقات ارزشمندی در این زمینه انجام شده است. یکی از موضوعات مهم در تربیت اخلاقی، رویکرد های گوناگونی است که اندیشمندان و پژوهشگران در باب تربیت

اخلاقی اتخاذ کرده اند. پرداختن به این رویکرد ها و نقد و بررسی آنها علاوه بر اینکه کوتاه ترین راه برای آشنایی عمیق با تربیت اخلاقی و به دست آوردن تصویری دقیق از آن است، ما را با مسائل و موضوعات مهم و چالش برانگیز این حوزه آشنا کرده و زمینه را برای تحقیق و باز کردن افق های جدید در این قلمرو آماده می کند.

تعلیم و تربیت از اعمال و امور انسانی است که به دلیل نقش برجسته آن در کلیه امور زندگی بشر اهمیت فوق العاده ای یافته و این نکته مورد توجه اندیشمندان مختلف غربی و شرقی قرار گرفته و هر کس به زبانی بر آن تأکید کرده است. پیچیدگی و چند بعدی بودن تعلیم و تربیت پرداختن به آن را چه در سطح نظری و چه در سطح عملی به امری مهم و بی بدیل تبدیل کرده است. بدیهی است که در حوزه تعلیم و تربیت یکی از تأثیر گذارترین و در عین حال دشوار ترین مباحث ، تربیت اخلاقی و اخلاقی بار آوردن کودکان است که از دیرباز مورد توجه اندیشمندان مختلف قرار گرفته است .

نقش تربیت شکوفا سازی شخصیت واقعی انسان و به فعالیت رساندن قوا و استعداد های نهفته اوست و بدون تربیت و اخلاق ، آدمی شخصیت واقعی خود را باز نمی یابد و از حقیقت انسان و هویت مستقل خویش آگاه نمی گردد آنچه خارج از این حوزه یافته است خود انسانی او نیست و به قول کانت بشر تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تربیت از او می سازد نیست.

تربیت و اخلاق انسان است که می تواند روح ملکوتی انسان را به اوج کمال برساند و چهره واقعی انسان را به نمایش گذارد و از منزل نفس به منزل حق و از خود پرستی به حقیقت پرستی سوق می دهد. و احیای شخصیت انسان و فلاح و رستگاری او به فضایل اخلاقی است و سقوط و مسخ و تباهی شخصیت او به رذایل اخلاقی پس از تربیت اخلاق با مفهوم دینی و الهی آن احیا گر شخصیت و هویت واقعی انسانی و به اوج رساننده کمالات معنوی اوست .

اهمیت پرداختن به تربیت اخلاقی در عصر ما به مراتب بیشتر است؛ چرا که در آن از سویی با بحران هویت انسانی و ارزش های اخلاقی روبه روییم و از سوی دیگر با فزونی انگیزه های فساد و انحراف. بشر امروزی ناگزیر است برای تحقق جامعه سالم و ایجاد تعادل روانی در افراد، آسودگی وجدان اخلاقی ، جلب اعتماد و تأیید متقابل انسان ها، به ارزش های اخلاقی روی آورد. از همین نظریه پردازان، در زمینه توسعه، حاکمیت اخلاق و ایجاد روابط سالم بین افراد و موسسات را شرط لازم برای توسعه مثبت و پایدار می دانند تا در سایه آن امکان رشد برای همه فراهم شود. به تعبیر زیبای امام علی (ع):

« اگر ما به امید بهشت نبودیم و از آتش نمی ترسیدیم و پاداش و کیفری در کار نبود، باز هم سزاوار

بود در طلب مکارم اخلاق برآییم؛ چون [عمل به] مکارم اخلاق، راهنمای راه موفقیت ماست» .

مهمترین و برترین مرحله تربیت، تربیت اخلاقی است. انسان پس از انضباط و ادب و آموزش، به تربیت اخلاقی می‌رسد. قانون اخلاقی بنیادش در وجدان بیدار انسانی است و تنها انگیزه اخلاقی نیز احترام به همین قانون اخلاقی است. (خرد علمی) تربیت اخلاقی نباید بر اساس تشویق و تنبیه باشد چون اثرات این دو ناپایدار و اصل آن غیر عقلی است. نخستین کوشش برای تربیت اخلاقی کودکان نیز شکل دهی به منش کودکان است که از سه عنصر فرمان برداری، صداقت، حسن معاشرت تشکیل می‌شود.

کانت عاقبت نوع بشر را کمال رشد اخلاقی می‌داند.

اهمیت این پژوهش در این است که کاربرد اخلاق و تربیت اخلاقی در زمینه‌ی رشد و تعالی ملت‌ها بیش از عقاید و احکام بوده، همچنین نقش ویرانگری اخلاق و روش‌های سوء در از بین بردن و اضمحلال تمدن‌ها و انسان‌ها بس مؤثر از کاربرد عقاید و احکام بوده است. در اجتماع بشری وقتی اخلاق حکم فرما باشد بین آحاد آن اجتماع اصطحکاک و برخورد به وجود نمی‌آید بلکه یک پارچه و قوی تر و مستحکم تر به حیات خود ادامه می‌دهد.

و اما جدای از بحث اخلاق بحث مربی در تربیت است. باید مربی و معلمی برای این کار انتخاب شود که به دین و دنیایش بتوان اطمینان داشت. زیرا مربی اثر بسیار بزرگی در راهنمایی و جهت دادن تربیتی دارد و اوست که شخصیت تربیتی را می‌سازد، و به آن جامه‌ی عمل می‌پوشاند. در یک کلام: با مطالعه‌ی ارزشها فرد می‌تواند خود را بشناسد و موقعیت خود را در جهان آفرینش درک کند، با جهان پیرامون خود آشنایی پیدا کند، وظیفه خود را در برابر خدا و هم‌نوعان خود تشخیص دهد.

اهداف تحقیق

هدف کلی

هدف کلی: بررسی میزان توجه به مولفه‌های تربیت اخلاقی در کتب علوم انسانی سال سوم دوره

متوسطه

- اهداف ویژه تحقیق:

- بررسی میزان توجه به مولفه‌های تربیت اخلاقی در بعد شناختی یادگیری علوم انسانی سال سوم

دوره متوسطه.

- بررسی میزان توجه به مولفه‌های تربیت اخلاقی در بعد عاطفی یادگیری علوم انسانی سال سوم

دوره متوسطه.

- بررسی میزان توجه به مولفه‌های تربیت اخلاقی در بعد عملکردی یادگیری علوم انسانی سال سوم

دوره متوسطه.

سوالات پژوهشی

سوال اصلی

میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتب درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه چگونه است؟

سوالات ویژه

- تاچه میزان به بعد شناختی آموزش تربیت اخلاقی در کتب درسی علوم انسانی دوره متوسطه توجه شده است؟

- تاچه میزان به بعد عاطفی آموزش تربیت اخلاقی در کتب درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه توجه شده است؟

- تاچه میزان به بعد عملکردی آموزش تربیت اخلاقی در کتب درسی علوم انسانی سال سوم دوره متوسطه توجه شده است؟

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

تربیت : تربیت عبارت است از مجموعه روشها و فنونی است که از آغاز تولد انسان بلکه مدتها قبل از تولد به کار گرفته می شود. تا استعداد های درونی بشر رشد و نمو لازم را یافته و در مسیر و تکامل قرار بگیرد. (حشمتی، ۱۳۸۷).

- تربیت صنعتی است که از طریق آن مدارج عالیه انسانی فراهم می آید و پست ترین مراتب انسانی به کامل رتبه خود می رسند. (خواجه نصیر الدین طوسی، به نقل از شکوهی، ۱۳۷۴)

- تربیت عبارت است از هر گونه فعالیتی که معلمان، والدین یا هر شخص به منظور اثر گذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار فردی دیگر بر اساس اهداف از پیش معین انجام می دهد (اخلاقی، ۱۳۸۹).

اخلاق

اخلاق شعبه ای است از فلسفه که در ماهیت خوبی و حق، یا به قول فلاسفه، در باب خوبی ها و حق ها به بحث و گفتگو و کاوش و پژوهش می پردازد و می کوشد تا روشن سازد که انسان چگونه باید باشد یا در زندگی چگونه باید رفتار کند تا به خوشی و سعادت دست یابد (دادبه، ۱۳۸۵).

- اخلاق : گاه منظور از اخلاق در اصطلاح اندیشمندان هر گونه صفت نفسانی است که موجب پیدایش کارهای خوب یا بد می شود؛ چه آن صورت نفسانی به صورت پایدار و راسخ باشد و چه به صورت ناپایدار و غیر راسخ و چه از تأمل و اندیشه صادر شود یا بدون تفکر و تأمل (دبیری، ۱۳۸۸).

تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی فرآیند زمینه سازی و به کار گیری شیوه هایی جهت شکوفا سازی، تقویت و ایجاد صفات، رفتارها و آداب اخلاقی و اصطلاح و از بین بردن صفات، رفتارها و آداب غیر اخلاقی در خود انسان یا دیگری است (کاکو جویباری، ۱۳۸۸).

تربیت دینی

تربیت دینی عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدفدار، به منظور آموزش گزاره های معتبر یک دین به افراد دیگر به نحوی که آن افراد در عمل و نظریه آن آموزه ها متعهد و پایبند گردند (اخلاقی، ۱۳۸۹) یا به عبارت دیگر به معنای حرکت عملی در جهت اعتقاد قلبی، و ابزار کلامی به عمل است. از این رو تربیت دینی ناظر بر عملی کردن تربیت است.

علم اخلاق

علم اخلاق عبارت است از فنی که پیرامون ملکات انسانی بحث می کند، ملکاتی که مربوط به قوای نباتی و حیوانی و انسانی اوست، به این غرض بحث می کند که فضائل آنها را از رذائلشان جدا سازد و معلوم کند کدام یک از ملکات نفسانی انسان خوب و فضیلت و مایه کمال اوست، و کدامیت بد و رذیله و مایه نقص اوست، تا آدمی بعد از شناسایی آنها خود را با فضائل بیاراید، و از رذائل دوری کند و در نتیجه اعمال نیکی که مقتضای فضائل درونی است، انجام دهد تا در اجتماع انسانی ستایش عموم و ثنای جمیل جامعه را به خود جلب نموده، سعادت علمی و عملی خود را به کمال برساند (طباطبائی، ۱۳۶۲).

- علم اخلاق بدین مهم توجه دارد که عمل آدمی برای آنکه کامل باشد و خیر را تحقق بخشد چگونه باشد (مصباح یزدی، ۱۳۸۱) یا به تعبیر دیگر می توان گفت علمی است که ضمن معرفی و شناساندن انواع خوبی ها و بدی ها، راه های کسب خوبی ها و رفع و دفع بدی ها را به ما تعلیم می دهد.

برنامه درسی:

کلمه برنامه درسی معادل واژه انگلیسی "Curriculum" است که این واژه ریشه لاتین دارد و به معنی فاصله و مقدار راهی است که باید طی شود تا فرد به هدف برسد (یار محمدیان، ۱۳۸۶).